

9 març –
16 abril 2000

Luis Buñuel

STROHEIM, BUÑUEL, WELLES: TRES MITES, TRES GENIS

Si hi ha tres mites en la història del cinema –en el terreny de la direcció–, són, sens dubte, Stroheim, Buñuel i Welles. És possible que, en certs aspectes, se'ls pogués afegir algun altre nom, però –tant és quin nom sigui– cap no tindrà la qualitat de *monstre* que col·loca sota un denominador comú aquests tres homes de cinema, tan diferents, d'altra banda, a partir d'aquest punt. La intenció d'aquest article és establir algunes consideracions sobre l'actitud ètica d'aquests tres importants creadors cinematogràfics. No es tracta, per tant, de fer un assaig crític sobre els seus films, sinó de suggerir unes coordenades de caràcter ètic que *situïn* cadascun d'aquests creadors per damunt de la seva condició de "genis".

Així, doncs, en aquest sentit, les consideracions esmentades s'hauran de tenir en compte partint d'un fet indiscutible: que Stroheim, Buñuel i Welles són tres homes fonamentals en la història del cinema.

Tota actitud individualista ofereix sempre una mena de paradoxa. Es pot observar que els qui l'adopten sempre volen ser *sols*, però també que, alhora, *necessiten* els altres. En certa manera, es fan còmplices de la teoria orteguiana de l'"home egregi". I, d'altra banda, necessiten enfrontar-se a allò establert, necessiten l'escàndol per tal de cridar l'atenció sobre ells mateixos. Tot això, per cert, no és contradictori, tal com s'ha pretès demostrar, sinó que, més aviat, una cosa és conseqüència de l'altra. O, més ben dit, l'altra de l'una, per ser més exactes. L'individualista es veu sempre arrossegat per una espècie d'inèrcia viciosa, com ara una certa atracció envers la mort i la decadència;

rebutja tot el que l'home *comú* reclama: una societat que es projecti sobre ella mateixa al mateix temps que l'espècie humana. Si l'individualista necessita els altres, és perquè el *mirin*. Ja que, si creu en alguna cosa amb una autèntica fruïció, és en l'existència d'ulls pertot arreu, i en el fet que darrere d'aquests ulls hi ha també unes consciències. És a això, al que aspira de veritat: a ser mirat, posseït, digerit. L'aspecte masoquista de l'individualisme es troba en aquest punt.

És ben sabut que l'art permet, de vegades, desencadenar i fixar els somnis. I també *superar* les contradiccions implícites en tot sistema subjectiu. Hem vist que l'individualista, separat voluntàriament dels seus semblants, és assetjat contínuament per la seva presència objectiva. Per tant, si en el més recòndit del seu interior reclama com a testimoni les consciències alienes, no ha de resultar estrany que aspiri també a mostrar-se davant un possible públic al qual destinarà el seu art.

Així, doncs, l'art serà un dels mitjans més apreciats per l'individualista per tal d'expressar-se. Gairebé sempre menys compromès que la política, l'art també li permetrà, això no obstant, sadollar la seva –diguem-ne– fam d'exhibicionisme. Ens trobem en ple terreny de la subjectivitat... Igual que quan reconeixem que els nostres pensaments, les nostres emocions i la nostra voluntat procedeixen de nosaltres en el moment en què es manifesten i que, per tant, ens pertanyen, encara que sigui tan sols probable que puguin influenciar el món exterior. D'això es dedueix que l'individualista no es fa artista per tal de pintar, escriure o dirigir un film, sinó perquè ja ho és. La famosa teoria de l'"art per l'art" no és aliena, en rigor, a aquestes actituds.

Ensayo de un crimen o *La vida criminal de Archibaldo de la Cruz* de Luis Buñuel

Viridiana de Luis Buñuel

D'esquerra a dreta: Salvador Dalí, José Moreno Villa, Luis Buñuel, Federico García Lorca i José Antonio Sacristán, fotografiats a Madrid el 1926.

Amb aquest pressupòsit no ha d'estranyar a ningú, per tant, que –dialècticament– l'artista individualista, fins i tot en el millor dels casos, aspiri a una certa ambició: que el món on viu es trenqui a trosos. Com que això no és possible (ni tan sols ho creuen els teòrics i mantenidors de l'actual psicosis de guerra atòmica al servei del capitalisme), perquè, si no, en aquest cas, tot es reduiria, tal com diu Sartre, al fet que, aleshores, "la totalitat d'un estat *real* passaria a un altre estat *real*", el nostre home dedica els seus esforços en aquesta alternativa a –diguem-ne– desprestigiària la realitat, és a dir a anul·lar en aquests objectes-testimonis l'estructura mateixa de l'objectivitat.

Alguns d'aquests artistes individualistes han arribat a fer seves les dues consignes següents: la de transformar el món (Marx) i la de transformar la vida (Rimbaud) afegint-hi que –per a ells– ambdues aspiracions eren només una sola. Una síntesi tan magnífica pot arribar a subjugar, però –mirada de prop– tot es veu més clar. Actualment se sap que ambdós projectes van units. I que, per tant, identificar-los separatament ja és sospitós, perquè s'ha de tenir en compte que l'elecció preferent d'un dels dos seria suficient per definir qui ho fes. És indubtable que només la transformació social pot produir les modificacions radicals que poden canviar el sentiment i el pensament de l'home. És evident que tot intent aïllat –individual– d'efectuar les experiències esmentades al marge de l'activitat revolucionària, o d'una manera paral·lela, està abocat al fracàs, ja que això seria com pretendre –i no és que no s'hagi pretès en el decurs de la nostra civilització cristiana– que és possible l'alliberament de l'esperit quan el cos està encadenat.

Se sap que l'esperit de l'anarquista es defineix per un intent cec de reafirmar els seus drets de lluitador per mitjà de la violència, fonamentant-los en el que ell creu que és una qualitat subjectiva d'ell mateix. És per això que aquesta mena d'artista individualista, que pretén ser més o menys realista, mai no podrà defugir, segons que hem pogut observar, una certa actitud ètica anarquista, la principal característica de la qual és la rebel·lia (no la revolució). De vega-

des, és un humorista. Mai no cau en la feblesa, i la seva poesia aspra el protegeix contra la nostra possible indiferència. Hem comprovat també que, confonent la vergonya amb l'orgull, es troba posseït pel geni i la limitació d'una aparent ambivalència contradictòria. Quan fa burla, està parlant seriosament. I quan la seva mala fe ens salta a la vista és quan ens sembla més sincer. Els seus excessos amaguen, la major part de les vegades, veritats que no passen de ser ingènues, mentre que, a través dels seus ponderats raonaments, pretén persuadir-nos d'allò monstruós. Sembla que el seu pensament es dedica a eludir amb menyspreu tothom que vulgui seguir-lo, i aconsegueix així el seu propòsit, que no és altre que el d'inquietar-nos. Fins i tot la seva forma artística tendeix a generar el desconcert. La seva veu és monòtona i com afectada, però quan comença a avorrir-nos es fa, de sobte, amarga, sardònica, obscena... I és llavors quan es fa palesa una evidència de la qual sorgeix habitualment la nostra admiració. La seva forma se'ns revela en aquell moment com la dels artistes més grans. En realitat, aquesta és la seva meta, el seu veritable objectiu, l'admiració, i no pas el servei als seus semblants.

D'aquesta manera, l'individualisme i la rebel·lia s'identifiquen plenament com el component de certes actituds personals que rebutgen la classe que les integra sense que, per això, s'adhereixin a qualsevol altre projecte o "ordre col·lectiu de les coses" que no senten com a *seu*. I això no és una casualitat. Perquè la rebel·lia mateixa és un luxe. Exigeix cultura i temps lliure, així com "fer-se a un costat" davant les necessitats pròpies de l'existència. Per això sempre fa l'efecte que la rebel·lia coincideix inevitablement amb el suïcidi, tant si és estúpid (romanticisme) com si és cinic (arribisme). Aquestes coordenades, com a formació ingènita i gairebé somàtica de tot esperit individualista, es podria dir que serveixen –fins ara– per als nostres tres homes de cinema. Tant Stroheim com Buñuel i Welles poden ser adscrits, tal com observarem, a aquests orígens perceptius d'una ètica i una actitud davant el món.

Això no obstant, actualment, tota filosofia racionalista ha dilucidat que

l'home és i val pel que fa d'ell mateix "partint del que n'han fet, d'ell".

Bardem ho va explicar adequadament i gràfica, en certa ocasió, dient que "som actors que no escollim el paper del primer acte en la comèdia de la vida, però que sí que podem fer-ho en el segon".

L'aquest segon acte, precisament, serà el que ens marcarà les diferències existents entre Stroheim, Buñuel i Welles. Diferències que, al meu entendre, són més essencials que les característiques que hem vist que –de bon començament– els identifiquen, ja que, en rigor, es tracta de tres homes tan diferents els uns dels altres pel que fa als seus respectius conceptes del món, com gairebé pel que fa als seus llocs de naixement.

LUIS BUÑUEL

Va néixer el 22 de febrer del 1900 a Calanda, un poble d'Aragó.

L'escriptor nord-americà Waldo Frank diu dels aragonesos que "són homes de caràcter sec, cap de pedra foguera i ulls d'acer; tan silenciosos com impenetrables, tenen les virtuts del mineral, i són, a més, forts, fermes, inexpugnables, honrats i valents".

La condició d'origen –o primer acte– de Buñuel no és menys burgesa que la de Stroheim o la de Welles. Els seus pares eren propietaris rurals i van portar el seu fill a estudiar en un col·legi de jesuïtes de Saragossa. Més tard, va estudiar ciències a la universitat de Madrid, on va fer amistat amb Alberti, Piqueras, García Lorca... I de seguida, atret pel seu temperament surrealista, se'n va anar a París, que era el centre i la font d'aquest moviment intel·lectual.

Així com el temperament de Stroheim és naturalista i el de Welles, expressionista, el "geni" de Buñuel és típicament surrealista. Però, a l'inrevés de molts dels seus companys d'escola –potser perquè no és francès–, Buñuel sempre ha estat prou racionalista per no naufragar completament en la fantasia de l'idealisme. Per això, quan s'abandona a les extravagàncies de la seva imaginació, no se sap si admirar més la seva èpica vehemència o la seva ironia... Però, al final, el que més ens "queda" és la seva enorme honestat i la fidelitat a ell mateix.

Perquè, encara que Buñuel pot ser, per temperament, tan individualista com Stroheim o Welles, es diferencia d'ells dos per un fet essencial que m'ha fet deixar el seu estudi per al final, malgrat que, cronològicament, el seu lloc, d'acord amb la data de naixement, es troba precisament entre ells dos. Buñuel ha comprès, des dels seus inicis, i amb la lucidesa suficient, que la ideologia del seu temps no fa altra cosa que expressar un sistema econòmic i que, transformant aquest sistema d'una manera radical, es poden destruir tots els enganys de la moral burgesa. Per exemple, en aquest sentit, es pot observar que, després del deliri estètic de les seves idees que representen UN CHIEN ANDALOU

(1928) i L'ÂGE D'OR (1930), dirigeix immediatament un film com LAS HURDES (1932) al seu propi país. Perquè Buñuel, també diferentment de Stroheim o Welles, haurà pogut fer cinema a França, Mèxic o Espanya, però sempre ho ha fet d'acord amb unes coordenades perceptives preses de la realitat espanyola; és per això que tota la seva obra és un impressionant bloc temàtic i ideològic.

Precisament un dels seus temes sol ser el problema sexual, molt arrelat a Espanya i ben íntimament lligat amb tota classe d'influències, tant econòmiques com religioses. Buñuel ha dit més d'una vegada que, a l'home, no se li pot parlar d'"altres coses" mentre no hagi resolt el problema de les dues necessitats essencials que la naturalesa li imposa: la de l'estómac i la del sexe.

En el cinema de Buñuel, allò eròtic es transforma de vegades en el ressort principal de la conducta humana i suggereix a la vegada que la sexualitat està carregada de significacions que la superen.

Però Buñuel també abomina altres coses, com ara la resignada hipocresia que es lloa sota el nom de la virtut, ja que ell l'entén com una estúpida submissió al regnat del mal que la societat ha recreat a la seva manera, i, en el si de la qual, l'home virtuós renuncia alhora a l'autenticitat i a la llibertat. Aquest home de cinema es complau també demostrant que la castedat i la templança no es justifiquen ni tan sols per la seva utilitat. Els prejudicis no busquen altra cosa que aniquilar l'individu i imposar-li un conformisme imbècil.

Buñuel no fa cap objecció a la tolerància –segurament perquè no coneix ningú que la practiqui–, però ataca frenèticament el que sol anomenar humanisme i caritat, perquè sap que són enganys que pretenen conciliar l'irreconciliable: la fam del pobre i l'egoista avidesa del ric (L'ÂGE D'OR va estar a punt d'anomenar-se EN LAS AGUAS HELADAS DEL CÀLCULO EGOISTA). Amb la mateixa ombrívola ironia que Sade i Swift, Buñuel es fa solidari de la teoria següent: cal suprimir els pobres o la pobresa. Perquè el que resulta intolerable és permetre, mitjançant tripijocs, la injustícia i l'opressió (UN CHIEN ANDALOU, LAS HURDES, LOS OLVIDADOS i VIRIDIANA tenen aquest tema). La virtut –i menys la de la caritat– no és, per Buñuel, gens digna d'admiració, com tampoc de la menor gratitud, ja que, lluny de reflectir les exigències d'un bé transcendent, només serveix als interessos dels qui es lloen practicant-la.

El gran mèrit de Buñuel és haver reivindicat, a través de tota la seva obra i en contra de les abstraccions

L'Âge d'or de Luis Buñuel.

Nazarín de Luis Buñuel.

i les alienacions, que no són altra cosa que "evasions de la realitat", l'autèntica veritat de l'existència de l'home. Mai no ha donat gens de crèdit al vergonyant "es diu que" i s'ha afiliat tan sols a les veritats que li han estat donades per la seva experiència viscuda. Per això, els seus films són universals: perquè, en principi, les seves problemàtiques són d'un lloc i uns homes concrets: d'Espanya i dels espanyols, que ell coneix tan bé.

Luis Buñuel, europeu com Stroheim, se'n va anar a Amèrica. I des d'allà, com Welles, va tornar a Europa. Però amb un sentit diferent que qualsevol dels altres dos. Quan va residir als Estats Units va ser prou lúcid per comprendre que la indústria de Hollywood es burlaria sempre del seu "geni". Per això, allà només hi va fer de treballador en la fosca tasca de les sales de muntatge. I, quan va fer cinema per poder menjar, després de quinze anys d'inactivitat, el va fer a Mèxic, on ell, sens dubte, va veure possibilitats, tal com ho demostra que, tres anys després, el 1950, va dirigir-hi LOS OLVIDADOS, pel·lícula amb la qual es va tornar a parlar d'un home que, vint anys enrere, havia dirigit "el film més bonic del món", que és com Ado Kyrou denomina L'ÂGE D'OR. A més, Buñuel és un dels homes més honestos, sincers i impermeables a la brutícia cinematogràfica que ha donat la història del cinema. La diferència entre Stroheim, Welles i Buñuel rau en el fet que els escàndols mai no els ha originat ell, sinó els seus films. És un detall simp-tomàtic. D'altra banda, el seu "exhibicionisme" és mínim, racional, en la mesura que tota activitat humana està inevitablement impregnada de subjectivitat. Buñuel —a l'inrevés també de Stroheim i Welles— no és tampoc un actor histriònic. Mai no ha protagonitzat cap de les seves pel·lícules. I tampoc no ha fet altra cosa que cinema.

Si encara calgués establir una altra diferència essencial entre Stroheim i Welles, d'una banda, i Buñuel, de l'altra, n'hi hauria prou de fer referència a la seqüència final de CELA S'APPELLE L'AURORE (1956), seqüència que no es pot imaginar —de cap manera— que poguessin mai filmar Stroheim o Welles. Aquesta presa de consciència del protagonista és tan moral com social i política: la solidaritat humana tan sols és possible mitjançant la destrucció dels vells conceptes (matrimoni, família, feixisme, explotació de l'home per l'home). Poques vegades el cinema ens ha donat una imatge

tan bonica com aquell moment en què Lucia Bosé besa al mateix temps el seu amant i un obrer, i tot seguit la càmera s'allunya juntament amb altres treballadors.

Les idees morals, socials i polítiques de Buñuel són clares. En el seu últim film, LE JOURNAL D'UNE FEMME DE CHAMBRE, rodat a França aquest mateix any, Buñuel concedeix importància al fetixisme sexual d'unes botines femenines, però també al que va representar políticament a França l'anomenada *Action Française* en els anys anteriors a la Segona Guerra Mundial; per això trasllada a aquesta època l'acció de la novel·la de Mirbeau.

Conclusió

"La nostra tasca històrica en el si d'aquest món polivalent és la d'aproximar el moment en què la Història *només tingui un sentit*, en el qual tendirà a dissoldre's al mateix temps que en els homes que la faran comuna", ha escrit Sartre.

És evident que Buñuel participa d'aquest pressupòsit històric, polític i moral. Sap, com molts altres homes conscients del nostre temps, que l'acte humà cala en el mitjà social en què es realitza, tot i conservant les seves determinacions, així com que transforma el món —en la seva mesura de relació— sobre la base d'unes condicions ja donades amb què es troba. I no cal dir que Buñuel no necessita donar suport a totes aquestes conviccions amb actituds personalistes, números de circ o cabrioles masoquistes. Partint d'una base comuna —una actitud rebel enfront del món—, es podria dir que Stroheim i Welles, a l'inrevés de Buñuel, han *desvalorat* el seu "primer acte", ja que podem observar que la rebel·lia de Buñuel es distingeix —enfront de la rebel·lia romàntica de Stroheim i la rebel·lia reaccionària de Welles— pel fet que la seva és una rebel·lia revolucionària.

Julio C. Acerete (Nuestro Cine, núm. 32, agost de 1964) (Reproducció parcial)

BIBLIOGRAFIA

Selecció de documents consultables a la biblioteca:

AUTOR

Obra literària

- *L'Âge d'Or: correspondance Luis Buñuel-Charles de Noailles: lettres*

Los olvidados de Luis Buñuel

et documents (1929-1976), "Les Cahiers du Musée National d'Art Moderne", Hors-série/Archives, 1993.

- Buñuel, Luis. *Le Christ à cran d'arrêt*. Paris: Plon, 1995.
- Buñuel, Luis. *Mi último suspiro*. Barcelona: Plaza & Janés, 1996.
- Buñuel, Luis. *Obra literaria*. Zaragoza: Heraldo de Aragón, 1982.
- Buñuel, Luis. *Poemas inéditos*. Santa Cruz de Tenerife: Carlos E. Pinto, 1981.
- Buñuel, Luis. *Una jirafa*. Zaragoza: Libros Pórtico, 1997.

Guions

- Buñuel, Luis. *Agón*. Teruel: Instituto de Estudios Turoleses, 1995.
- Buñuel, Luis. *El Ángel exterminador*. Barcelona: Aymá, 1964.
- Buñuel, Luis. *Belle de jour*. London: Lorrimer, 1971.
- Buñuel, Luis; J.-C. Carrière, *Cet obscur objet du désir*, "L'Avant-scène cinéma", no 344 (nov. 1985), 66 p.
- Buñuel, Luis; Salvador Dalí. *Un Chien andalou*. London: Faber and Faber, 1994.
- Buñuel, Luis. *Diario de una camarera*. Barcelona: Aymá, 1977.
- Buñuel, Luis. *El Discreto encanto de la burguesía*. Barcelona: Aymá, 1973.
- Buñuel, Luis. *El Fantasma de la libertad*. Barcelona: Aymá, 1975.
- Buñuel, Luis. *Goya: 1928*. Paris: Jacques Damase, 1987.
- Buñuel, Luis. *Goya: la Duquesa de Alba y Goya*. Teruel: Instituto de Estudios Turoleses, 1992.
- Buñuel, Luis. *Le Journal d'une femme de chambre*. Paris: Seuil: 1971.
- Buñuel, Luis; J.-C. Carrière. *Là-bas*. Teruel: Instituto de Estudios Turoleses, 1990.
- Buñuel, Luis; J.-C. Carrière. *El Monje*. Barcelona: Laertes, 1978.
- Buñuel, Luis; Julio Alejandro. *Nazarín*, "L'Avant-scène cinéma", no 89 (févr. 1969), 118 p.
- Buñuel, Luis; Luis Alcoriza. *Los Olvidados*, "L'Avant-scène cinéma", no 137 (juin 1973), 54 p.
- Buñuel, Luis. *Un perro andaluz*. La Edad de oro. México: Era, 1971.
- Buñuel, Luis. *Sette film: L'età dell'oro. Nazarín. Viridiana. L'angelo sterminatore. Simone del deserto. La via lattea. Il fascino discreto della borghesia*. Torino: Giulio Einaudi, 1974.
- Buñuel, Luis. *Three screenplays: Viridiana. The Exterminating angel. Simon of the desert*. New York:

Orion, 1969.

- Buñuel, Luis. *Tristana*. Barcelona: Aymá, 1971.
- Buñuel, Luis. *La Vía láctea*. México, D.F.: Era, 1978.
- Buñuel, Luis. *Viridiana*. México, D.F.: Era, 1976.
- Buñuel, Luis; Julio Alejandro. *Viridiana*. Madrid: Alma: Plot, 1995.
- Trumbo, Dalton; Luis Buñuel. *Johnny got his gun = Johnny cogió su fusil*. Teruel: Instituto de Estudios Turoleses, 1993.

ESTUDIS SOBRE BUÑUEL

- Alberich, Enrique. *Luis Buñuel*, "Dirigido por...", nº 107 i 108 (sept. i oct. 1983), p. 48-66; 28-48.
- Alcalá, Manuel. *Buñuel: cine e ideología*. Madrid: Edicusa, 1973.
- Aranda, Francisco J. *Luis Buñuel: biografía crítica*. Barcelona: Lumen, 1975.
- Arecete, Julio C. *Luis Buñuel*. "Dirigido por...", nº 26 (sept. 1975), p. 1-19.
- Aub, Max. *Conversaciones con*

Buñuel amb Carlos Saura i Luis García Berlianga el 1961.

- Buñuel. Madrid: Aguilar, 1985.
- Bachmann, Gideon. *Films of Luis Buñuel*, "Cinemages", v. 2, no. C'55 (1956), p. 6-15.
- Barbáchano, Carlos. *Luis Buñuel*. Barcelona: Edicions 62, 1990.
- Baxter, John. *Buñuel*. London: Fourth Estate, 1994.
- Edició en castellà: *Luis Buñuel: una biografía*. Barcelona: Paidós, 1996.
- Bazin, André. *Le Cinéma de la cruauté: Eric Von Stroheim, Carl Th. Dreyer, Preston Sturges, Luis Buñuel, Alfred Hitchcock, Akira Kurosawa*. Paris: Flammarion, 1975.
- Edició en castellà: Bilbao: Mensajero, 1977.
- Buache, Freddy. *Luis Buñuel*. Lyon: SERDOC, 1960.
- Buache, Freddy. *Luis Buñuel*. Lausanne: L'Âge d'Homme, 1975.
- Edició en castellà: Madrid: Guadarrama, 1976.
- Buñuel. Buenos Aires: Kyrios, 1975.
- Buñuel, "Cine Cubano", nº 78-80 (1973), p. 102-176.
- Buñuel: *L'Âge d'or, filmographie, écrits*, "L'Avant-scène cinéma", no 315-316 (nov.1983), 95 p.
- Buñuel: *iconografía personal*. México, D.F.: Fondo de Cultura Económica, 1988.
- *¿Buñuel!: Auge des Jahrhunderts*. Bonn: Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, 1994.
- Buñuel, Dreyer, Welles. Madrid: Fundamentos, 1991, p. 17-33.
- Buñuel *una relación circular con Antonio Gálvez*. Barcelona: Lunweg, 1994.

- *Camino y encuentro con Luis Buñuel*. Burgos: Encuentro Internacional de Cine de Burgos, 1994.
- Cattini, Alberto. *Luis Buñuel*. Firenze: La nuova Italia, 1991.
- Cesarman, Fernando. *L'Oeil de Buñuel*. Paris: Éditions du Dauphin, 1982.
- *Ciclo Luis Buñuel*. Lisboa: Cinemateca Portuguesa, 1982.
- *El Cine de Luis Buñuel según Luis Buñuel*. Huesca: Festival de Cine de Huesca, 1993.
- *Cinema*. Director: Joaquín Estefanía. Madrid: Diario El País, 1990.
- Colina, José de la; Tomás Pérez Turrent. *Luis Buñuel: prohibido asomarse al interior*. México, D.F.: Instituto Mexicano de Cinematografía (IMCINE), 1996.
- *Dada and surrealist film*. Ed. Rudolf E. Kuenzli. New York: Willis Locker & Owens, 1987.
- Cremoni, Giorgio. *Buñuel*. Roma: Giulio Savelli, 1973.
- Drouzy, Maurice. *Luis Buñuel architecte du rêve*. Paris: Lherminier, 1978.
- Durnat, Raymond. *Luis Buñuel*. London: Studio Vista, 1968. Edició en castellà: Madrid: Fundamentos, 1976.
- Edwards, Gwynne. *The discreet art of Luis Buñuel: a reading of his films*. London: Marion Boyars, 1991.
- *L'énigme Buñuel*, "Cahiers du cinéma", no 464 (févr. 1995), p. 26-49.
- *Especial Buñuel*, "Cinema 2002", nº 37 (marzo 1978), p. 35-97.
- Evans, Peter W. *The films of Luis Buñuel: subjectivity and desire*. Oxford: Clarendon, 1995. Edició en castellà: Barcelona: Paidós, 1998.
- Fuentes, Víctor. *Buñuel en México*. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, 1993.
- Gálvez, Antonio. *Luis Buñuel*. Paris: Eric Losfeld, 1970.
- García Buñuel, Pedro Christian. *Recordando a Luis Buñuel*. Zaragoza: Diputación Provincial: Ayuntamiento, 1985.
- Gould, Michael. *Surrealism and the cinema: open-eyed screening*. New York: A.S. Barnes, 1976.
- Gubern, Román. *Proyector de luna: la generación del 27 y el cine*. Barcelona: Anagrama, 1999.
- Gutiérrez Vega, Hugo. *Luis Buñuel: obsesiones de un espectador*. Salamanca: Colegio de España, 1982.
- Hernández, Javier; Pablo Pérez. *Cineastas aragoneses*. Zaragoza: Ayuntamiento de Zaragoza., 1992.
- Higginbotham, Virginia. *Spanish film under Franco*. Austin: University of Texas, 1988.
- *La Imaginación en libertad: homenaje a Luis Buñuel*. Antonio Lara, ed. Madrid: Universidad Complutense, 1981.
- Lefèvre, Raymond. *Luis Buñuel*. Paris: Edilig, 1984.
- Lovell, Alan. *Anarchist cinema*. London: Peace news, [1950?].
- *Luis Buñuel*. Ado Kyrrou, ed. Paris: Seghers, 1962.
- *Luis Buñuel*. Venezia: La Biennale di Venezia, 1984.
- *Luis Buñuel*. Barcelona: Federació Espanyola de Cine-Clubs. Vocalia de la Zona Catalano-Balear, [197-?].
- *Luis Buñuel*. Sabadell: Cine Club

Le Journal d'une femme de chambre de Luis Buñuel.

Luis Buñuel durant el rodatge d'*Ese oscuro objeto del deseo*.

Simón del desierto de Luis Buñuel.

El ángel exterminador de Luis Buñuel

Sabadell: Alliance française, 1980.

- *Luis Buñuel*. Paris: Lettres Modernes, 1963. 2 vols.
- *Luis Buñuel*, "Contracampo", nº 16 (oct./nov. 1980), p. 9-50.
- *Luis Buñuel*, "Positif", no 146 (janv. 1973), p. 1-24.
- *Luis Buñuel: el ojo de la libertad*. Huesca: Diputación de Huesca, 1999.
- *Luis Buñuel. Nuevo cine español*. Eduardo G. Maroto. Madrid: Federación Cine-Clubs del Estado Español, 1983.
- *El Món secret de Buñuel / El mundo secreto de Buñuel*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 1997.
- Monegal, Antonio. *Luis Buñuel de la literatura al cine: una poética del objeto*. Barcelona: Anthropos, 1993.
- Oms, Marcel. *Don Luis Buñuel*. Paris: Éditions du Cerf, 1985.
- Pérez, Pablo; Javier Hernández. *Directores aragoneses en el cine español: de los pioneros a la vanguardia*. Teruel: Semana Internacional de Cine de Teruel, 1991.
- Pérez, Pablo; Javier Hernández. *La poética del deseo: pasión y melodrama en el cine de Luis Buñuel*. Teruel: Animateruel, 1993.
- Pérez Bastías, Luis. *Las dos caras de Luis Buñuel*. Barcelona: Royal

Books, 1994.

- Pérez Turrent, Tomás; José de la Colina. *Buñuel por Buñuel*. Madrid: Plot, 1993.
- *La Politique des auteurs: entretiens avec Jean Renoir, Roberto Rossellini, Fritz Lang, Howard Hawks, Alfred Hitchcock, Luis Buñuel, Orson Welles, Carl T. Dreyer, Robert Bresson, Michelangelo Antonioni*. André Bazin [et al.]. Paris: Cahiers du cinéma, 1972. Edició en castellà: Madrid: Ayuso, 1974.
- *Pour Buñuel*. [S.l.]: Cercle du cinéma de l'A.G.E.T., 1962.
- Rebollo, Carlos. *Luis Buñuel*. Paris: Éditions Universitaires, 1964.
- Reyes Nevares, Beatriz. *The Mexican cinema: interviews with thirteen directors*. Albuquerque, México: University of New Mexico, 1976.
- *Rossellini, Antonioni, Buñuel*. Padova: Marsilio, 1973.
- Rotellar, Manuel. *Aragón en el cine*. Zaragoza: Ayuntamiento de Zaragoza, 1973.
- Rotellar, Manuel. *Aragoneses en el cine*. Zaragoza: Ayuntamiento de Zaragoza, 1972.
- Rotellar, Manuel. *Cine aragonés*. Zaragoza: Cineclub Saracosta, 1970.
- Rubia Barcia, José. *Con Luis Buñuel en Hollywood y después*. A Coruña: Edicions do Castro, 1992.
- Rucar de Buñuel, Jeanne. *Memorias de una mujer sin piano*. Madrid: Alianza, 1990.
- Sánchez Vidal, Agustín. *Buñuel, Lorca, Dalí: el enigma sin fin*. Barcelona: Planeta, 1988.
- Sánchez Vidal, Agustín. *Luis Buñuel*. Madrid: Cátedra, 1994.
- Sánchez Vidal, Agustín. *Luis Buñuel: obra cinematográfica*. Madrid: JC, 1984.
- Sánchez Vidal, Agustín. *El mundo de Luis Buñuel*. Zaragoza, Caja de Ahorros de la Inmaculada de Aragón, 1993.
- Sánchez Vidal, Agustín. *Vida y opiniones de Luis Buñuel*. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses, 1985.
- Sánchez Vidal, Agustín; Manuel Rotellar. *Aragón en homenaje a Luis Buñuel*. Zaragoza: Diputación Provincial de Aragón, 1983.
- Schwarze, Michael. *Luis Buñuel*. Esplugues de Llobregat: Plaza & Janés, 1988.
- *The Shadow and its shadow: surrealist writings on cinema*. Ed. Paul Hammond. London: British Film Institute, 1978.
- Taranger, Marie-Claude. *Luis Buñuel: le jeu et la loi*. Paris: Presses Universitaires de Vincennes, 1990.
- Tesson, Charles. *Luis Buñuel*. Paris: Éditions de l'Étoile: Cahiers du cinéma, 1995.
- Théâtres au cinéma (4rt : 1993 : Bobigny). *Buñuel. García Lorca*. Bobigny: Magic Cinéma, 1993.
- *Tierra sin pan: Luis Buñuel i els nous camins de les avantguardes*. Ed. Mercè Ibarz. València: Institut Valencià d'Art Modern, 1999.
- Tinazzi, Giorgio. *Il cinema di Luis Buñuel*. Palermo: Palumbo, 1973.
- Valdivielso Miquel, Emilio. *El Drama oculto: Buñuel, Dalí, Falla, García Lorca y Sánchez Mejías*. Madrid: Ediciones de la Torre, 1992, p. 41-72.

- *Venezia provisoria: la XXX Mostra del Cinema: un anno dopo la contestazione*. Torino: Centro Studi Cinematografici, 1970.
- Williams, Linda. *Figures of desire: a theory and analysis of surrealist film*. Berkeley: University of California Press, 1984.
- *The World of Luis Buñuel: essays in criticism*. New York: Oxford University Press, 1978.

ESTUDIS SOBRE ELS SEUS FILMS

- Bikandi-Mejías, Aitor. *Galaxia textual: cine y literatura, Tristana: Galdós y Buñuel*. Madrid: Pliegos, 1997.
- *Buñuel: réquiem para una filmografía*, "Andalán", nº 387 (septiembre 1983), p. 17-21, 31-35.
- *Un Chien andalou: lectures et relectures*, "Revue belge du cinéma", no 33-35 (1993), 190 p.
- *Cien años de cine: una historia del cine en cien películas*. México: Siglo XXI, 1995. Vol. 2, p. 110-129.
- *Cine y música: las obras maestras del cine*. Barcelona: Salvat, 1987. Vol. 1, p. 109-120.
- Diades Cinematogràfiques (1972 : Andorra). *Diades cinematogràfiques a Andorra*. Andorra: Cine-Club Mirador: Cine-Club d'Andorra, 1972.
- Edwards, Gwynne. *Indecent exposures: Buñuel, Saura, Erice & Almodóvar*. London: Marion Boyars, 1995.
- Hamdorf, Wolf M. "Espagne 1936" y "Espanne 1937". *Propaganda para la República (Luis Buñuel y la Guerra Civil Española)*, "Secuencias", nº 3 (oct. 1995), p. 86-95.
- Hammond, Paul. *L'Âge d'or*. London: British Film Institute, 1997
- Ibarz, Mercè. *Buñuel documental: 'Tierra sin pan' y su tiempo*. Zaragoza: Prensa Universitaria de Zaragoza, 1999.
- *Luis Buñuel's 'The discreet charm of the bourgeoisie'*. Ed. Marsha Kinder. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Muñoz Suay, Ricardo. *Del Buñuel galdosiano*, "Cuadernos de la Academia", Año I, nº 1 (oct. 1997), p. 169-172.
- Murcia, Claude. *Un Chien andalou*. L'Âge d'or. Paris: Nathan, 1994.
- Neuschäfer, Hans-Jörg. *Adiós a la España eterna: la dialéctica de la censura*. Barcelona: Anthropos, 1994.
- Sánchez-Biosca, Vicente. *Viridiana: Luis Buñuel*. Barcelona: Paidós, 1999.
- Talens, Jenaro. *El Ojo tachado: lectura de 'Un chien andalou', de Luis Buñuel*. Madrid: Cátedra, 1986.
- Tesson, Charles. *El: Luis Buñuel*. Paris: Nathan, 1995.
- Wasseman, Raquel. *El lenguaje cinematográfico: un idioma*. Buenos Aires: Corregidor, 1983.

NOVEL·LES

- Kessel, Joseph. *Belle de jour*. Barcelona: Aymà, 1968.
- Mirbeau, Octave. *Diario de una camarera*. Barcelona: Bruguera, 1975.

I COM A CURIOSITAT...

- *Centenario Luis Buñuel: calendario 2000*. Madrid: Filmoteca Española, 2000.